

Μαρία Φαφαλιού, «Η εγκληματούσα γυναίκα». Παρουσίαση του βιβλίου της «Γυναίκες στη Φυλακή»

Μου ζητήθηκε να εστιάσω σε δυο θέματα, και πώς αυτά προκύπτουν μέσα από το βιβλίο μου «Γυναίκες στη φυλακή – Μαρτυρίες»: (α) στους παράγοντες που οδηγούν τη γυναίκα στο έγκλημα και (β) στα χαρακτηριστικά της γυναίκας δράστιδος.

Ποιοι είναι οι παράγοντες που οδηγούν τη γυναίκα στο έγκλημα, λοιπόν; Να διευκρινίσουμε πρώτα απ' όλα ότι, όπως μας λέει η εγκληματολόγος Έμυ Φρονίμου, «με τη λέξη 'έγκλημα' εννοούμε αδικήματα του ποινικού νόμου. Δηλαδή, οι εγκληματολόγοι χρησιμοποιούν τη λέξη 'έγκλημα', όχι με την έννοια που το λέμε στην καθημερινή γλώσσα, τον φόνο ή την ανθρωποκτονία».

Για του λόγου το αληθές, από τις γυναίκες που μπαίνουν στη φυλακή, σύμφωνα με παλαιότερα στοιχεία τουλάχιστον, μόνο το 4.2% είναι με ισόβια κάθειρξη. Το δε 31% με πρόσκαιρη κάθειρξη, δηλαδή ποινή από 5-20 χρόνια. Των υπολοίπων γυναικών, των περισσότερων δηλαδή, οι ποινές κυμαίνονται από ένα μήνα ως τρία έτη.

Είναι γνωστό ότι οι γυναίκες κατηγορούνται, καταδικάζονται και κρατούνται στις φυλακές για λιγότερες κατηγορίες εγκλημάτων σε σύγκριση με τους άνδρες (Το 95% των κρατουμένων είναι άνδρες και μόλις το 5% περίπου είναι γυναίκες). Στη χώρα μας το 2016 κρατούνταν για παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών περίπου το ¼ των κρατουμένων γυναικών. Μετά έρχονταν τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας. Και με απόσταση τα εγκλήματα κατά της ζωής, που συχνά στρέφονται κατά του συζύγου τους που τις κακοποιεί τις ίδιες ή και τα παιδιά τους. Με τη διαρκή χειραφέτηση της γυναίκας το οικονομικό έγκλημα παρουσιάζει άνοδο. Επίσης – μιας και το 40% περίπου των κρατουμένων είναι αλλοδαπές – πολλές είναι στη φυλακή λόγω έλλειψης νόμιμων «χαρτιών».

Ποιοι είναι, λοιπόν, οι παράγοντες που οδηγούν τη γυναίκα στο έγκλημα;

Πολλοί απ' αυτούς τους παράγοντες είναι γνωστοί σε όλους μας - και συχνά ξεκινούν από τα παιδικά ακόμα χρόνια – άρα εκεί ίσως θα έπρεπε να εστιάσει η Πολιτεία ώστε να έχουμε πρόληψη παρά καταστολή και «σωφρονισμό»: Οι μελέτες δείχνουν πόσο μεγάλο ρόλο παίζει το νοσηρό οικογενειακό περιβάλλον, καθώς και το χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η ενδο-οικογενειακή βία, κ.λπ. - χωρίς βέβαια να σημαίνει ότι αυτά οδηγούν κατ' ανάγκη σε παραβατική συμπεριφορά.

Εξάλλου δεν πρέπει να ξεχνάμε εδώ και τις επιλεκτικές πρακτικές της αστυνομίας. Όπως λέει ο καθηγητής της Εγκληματολογίας εδώ στο Πάντειο, Αντώνης Μαγγανάς, «Η κοινωνική κατάσταση, η φυλή, το φύλο και η εν γένει συμπεριφορά επηρεάζουν

τη στάση της αστυνομίας», άρα και το ποιοι τελικά είναι υπό κράτησιν και θεωρούνται ως «δράστες».

Άλλος σημαντικός παράγων: Η ψυχική υγεία. Βάσει έρευνας της «Κλίμακας» που δημοσιεύθηκε το 2015, το 64% των κρατουμένων γυναικών λάμβανε ψυχιατρική φαρμακευτική αγωγή πριν από τη φυλάκισή του. Στο ποσοστό αυτό έχει συμπεριληφθεί η λήψη βενζοδιαζεπινών, που γινόταν στο πλαίσιο χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Το 45% των γυναικών έχουν κάνει απόπειρα αυτοκτονίας τουλάχιστον μία φορά στη ζωή τους, εντός ή εκτός του πλαισίου της φυλακής. Να τονίσουμε εδώ, εν παρενθέσει ότι, βάσει διεθνών μελετών, οι ανθρωποκτονίες που διαπράττονται από τους ψυχικά πάσχοντες είναι αναλογικά ίσες με εκείνες που τελούνται από τους ψυχικά υγιείς (κόντρα δηλαδή στον μύθο περί «επικινδυνότητας» των ψυχικά αρρώστων).

Σας έδωσα κάποιες στατιστικές, αλλά ας μη ξεχνάμε ότι πέρα από κάθε *αριθμό*, πίσω από κάθε *στατιστική*, κρύβονται ανθρώπινες ιστορίες. Όπως της Μαριάννας, από τη Βουλγαρία, που εξέτισε ποινή περιορισμού 8 μηνών για κλοπή, αλλά που έτρεμε το γεγονός της αποφυλάκισης, μιας και είχε στο παρελθόν υπάρξει θύμα trafficking. Ή της Ελένης, ή της Άννας...

«Δεν θυμάμαι ποτέ να με είπαν με το όνομά μου», λέει η Ελένη. «Όλοι έλεγαν 'η Αλβανίδα' [...] Στα 15 μου με συνέλαβαν ένα βράδυ καθώς ήμουν σε ένα αυτοκίνητο και περίμενα την παρέα μου, που εκείνη την ώρα έκλεβαν ένα μηχανάκι. Στο σπίτι μου, βρήκαν κάποια κλοπιμαία και η συνέχεια ήταν ... φυλακή».

“Εμεινα στον Κορυδαλλό, υπόδικη, τρεις μήνες», μου είπε η Άννα. «Ήταν δύσκολα τα πράγματα, ιδίως τις μέρες του Πάσχα, γιατί τέτοιες μέρες είχα χάσει την κόρη μου και τον εγγονό μου, είχαν καεί και οι δύο από λαμπάδα δυο χρόνια πριν, Κυριακή του Πάσχα ανήμερα, Πρωτομαγιά του 2016 [...] Στο κελί ήμασταν 7-8 άτομα, ξεχωριστό κελί, μόνο για την κοινότητα του ΚΕΘΕΑ, γιατί εγώ είχα αρχίσει κι έκανα χρήση μετά το συμβάν».

Το στίγμα. Η Άννα τώρα εργάζεται στο σούπερ μάρκετ μιας γνωστής της, που ξέρει ότι είχε περάσει από φυλακή. Στις άλλες συναδέλφους της όμως δεν το έχει πει. Ούτε και στη μαρτυρία της, για το βιβλίο μου, έβαλε το επώνυμό της. Ιδιαίτερα τυχερή η Άννα που βρήκε δουλειά. Σπάνια εξαίρεση.

«Δεν υπάρχει φιλία πια, δεν μου μιλάει κανείς από του έξω», μας λέει μια άλλη κοπέλα. «Όταν έχεις κάνει φυλακή και το λες, σου συμπεριφέρονται αλλιώς. Εγώ δεν θα το έλεγα στους νέους μου φίλους γιατί ξέρω ότι μόλις τους το πω, θα αντιδράσουν κάπως: 'Φυλακή;;; Τι λες τώρα...' Έτσι θέλω να κάνω μια νέα αρχή χωρίς να πω το

παρελθόν μου, δεν χρειάζεται, πόσο μάλλον γυναίκα και πρώην φυλακισμένη... Τι λες τώρα... Δύσκολα».

Και μια άλλη:

«Αν είσαι από την Αθήνα, έχεις έναν τρόπο – αφού βγεις έξω – να κρατήσεις την ανωνυμία σου σχετικά με το βίωμα της φυλακής, που δεν χρειάζεται να το ξέρει όλος ο κόσμος. Αλλά όταν είσαι από ένα χωριό, και μετά τη φυλακή γυρίζεις πάλι εκεί, δεν έχεις ζωή. Γνωρίζω, δηλαδή, άτομο που είναι εκτός φυλακής 1 χρόνο και 5 μήνες και δεν βγαίνει από το σπίτι της, γιατί φοβάται, αφού όλοι οι φίλοι της νομίζουν ότι είναι εγκληματίας. Δεν έχει πλέον κοινωνική ζωή, είναι μέσα στην κατάθλιψη. Τώρα άρχισε δειλά-δειλά να δουλεύει, αλλά ακόμα φοβάται οποιονδήποτε συναντήσει στο δρόμο. Δυστυχώς, υπάρχει και αυτή η πλευρά της περιθωριοποίησης».

Στιγματισμένες λοιπόν. Συχνά χωρίς σπίτι. Συνήθως χωρίς δουλειά. Χωρίς φίλους. Εύκολα λοιπόν ξαναγυρίζουν στις προηγούμενες παλιές παρέες με την παραβατική συμπεριφορά, εκεί όπου ήσαν αποδεκτές.

Δεν είναι περίεργο, άρα, που το 70% των φυλακισμένων επιστρέφουν στις φυλακές με νέα παράβαση (βάσει ευρωπαϊκών στοιχείων, τη δεκαετία 2008-2018). Ενώ - και αξίζει να το επισημάνουμε αυτό - από εκείνους που εκπαιδεύτηκαν με ολοκληρωμένο κύκλο σπουδών μέσα στη φυλακή, επιστρέφει μόνο το 3%.

Υποτροπές λοιπόν, εφόσον δεν υπάρχει αρκετή στήριξη και συντονισμένη προετοιμασία για κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη, τόσο εντός της φυλακής όσο και κατόπιν εκτός. Με κύρια εξαίρεση τις προσπάθειες της «Επανόδου» (με πρόεδρο την κα Ζαραφωνίτου), επίσης του «Δικτύου για τις φυλακισμένες και αποφυλακισμένες γυναίκες», του «Ονήσιμου», της «Άρσις», ίσως και κάποιων άλλων φορέων. «Καμία πρόνοια για το μέσα, καμία μέριμνα για το μετά», λέει με παράπονο η Σ.

Επίσης, δεν υπάρχει η κατάλληλη εκπαίδευση στο φυλακτικό προσωπικό, ούτε και ενημέρωση στο ευρύ κοινό ώστε να απαλειφθεί – ή έστω να μετριαστεί κάπως - το στίγμα. Είναι μήπως και αυτοί παράγοντες, που οδηγούν τη γυναίκα, ξανά και ξανά, στο έγκλημα;;;

Ας έρθουμε τώρα στο δεύτερο ερώτημα που μου τέθηκε: Στα χαρακτηριστικά της γυναίκας δράστιδος, όπως τα εντόπισα κατά τη συγκέντρωση του υλικού για τη συγγραφή του βιβλίου μου. Να πω κατ' αρχάς ότι ένας μεγάλος αριθμός από τις γυναίκες κρατούμενες, είναι υπόδικες. Μένουν στη φυλακή δηλαδή για τουλάχιστον ένα χρόνο μέχρις ότου εκδικαστεί η υπόθεσή τους, δεν γνωρίζουμε δηλαδή καν αν όντως διέπραξαν κάποιο αδίκημα, αν είναι όντως «δράστιδες». Όπως π.χ. η Δήμητρα:

«Έμεινα στη φυλακή [προφυλακιστέα] 361 ημέρες. Δίχως να φταίω. Το διανοείστε ότι εξέτισα ολόκληρη την ποινή για ένα αδίκημα που δεν διέπραξα;» (Η Δήμητρα όντως εν τέλει ήταν αθώα).

Ως προς τη δική μου εμπειρία, τώρα. Να πω πρώτα απ' όλα ότι είχα την τύχη να με εμπιστευθούν άνθρωποι χωρίς καν να με γνωρίζουν, με τις μαρτυρίες τους, ημερολόγια, ποιήματα, σκίτσα. Ίσως επειδή τους είπα εξαρχής ποιος ήταν ο σκοπός του βιβλίου; να ακουστεί δηλαδή η δική τους ΦΩΝΗ, που συχνά δεν ακούγεται, μιας και συνήθως μιλούν οι «ειδικοί» εξ ονόματός των. Έτσι ώστε να γίνει μια γέφυρα, ένας διάυλος επικοινωνίας των «μέσα» με τους «έξω».

Γνώρισα, δια ζώσης, γυναίκες που είχαν πλέον αποφυλακιστεί. Υπήρξε μια ζεστή, άμεση, ειλικρινής-αμοιβαία πιστεύω –επικοινωνία. Κουβεντιάσαμε για χίλια δυο, για τα παιδιά μας, για τα ταμπού, για τις συνθήκες του εγκλεισμού, για τις δυσκολίες μετά την αποφυλάκιση... Κάποιες είχαν μπει μέσα για ναρκωτικά, κάποιες άλλες δεν ξέρω για ποιο λόγο, ούτε τις ρώτησα, ούτε κι έχω μετανιώσει γι' αυτό. Ίσως συνέτεινε κι αυτό στην σχέση αλληλοσεβασμού κι εμπιστοσύνης που δημιουργήθηκε μεταξύ μας.

Η προσωπική μου επαφή λοιπόν ήταν εύκολη, ίσως επειδή επρόκειτο για γυναίκες που είχαν, εντός ή εκτός εισαγωγικών, «ξαναφτιάξει τη ζωή τους». Έχουν απεξαρτηθεί (όσες ήταν χρήστες ναρκωτικών), έχουν οικογένεια, παιδιά, εργασία.

Όσο για τις άλλες; Τις πολλές άλλες που δεν συνάντησα; Εκείνες που εκδίδονται στην οδό Σωκράτους; Εκείνες που κάθονται χάρμω σε μια σκοτεινή γωνιά με μια ένεση στο χέρι;

Κάποιες απ' αυτές τις τελευταίες ίσως και να τις «γνώρισα» (σε εισαγωγικά) – μέσα από γραφόμενά τους όσο ήσαν ακόμα μέσα στη φυλακή:

Από το ημερολόγιο της Κατερίνας:

«Ο Μανώλης μου ' στείλε κάμποσα βιβλία και μια κάρτα – γεμάτη υπομονή. Μέχρι πότε φιλαράκο – θα ξυπνάω με φωνές από μεγάφωνα – αφύσικα – υπνωμένη από τα κωλοχάπια – με απέραντη πίκρα στο στομάχι και δάκρυα στα μάτια; Μέχρι πότε; Υπομονή κάνω πάντα – δεν αντέχω ούτε τη λέξη να ακούω πια – ούτε καν να την σκέφτομαι».

Και αλλού:

ΒΑΡΕΘΗΚΑΑΑΑ

Δεν τρώω τίποτα κάτι μέρες τώρα

Δεν πεινάω κάτι μέρες τώρα

Είμαι χαρμάνια – κάτι μέρες τώρα

[...]

Μέσα – τα κορίτσια – φτιάξανε – κάπως μια βελόνα –that means- θα βαρέσουμε όλες – πότε;

Δεν μπορώ να περιμένω – είμαι άρρωστη – χαρμάνια.

Τώρα ένα ποίημα της Παρασκευής, τα «Μουντά γέλια»:

Είμαι είκοσι τεσσάρων χρονών

Μα νιώθω ογδόντα τέσσερα

Είμαι νέα και νιώθω γριά είμαι δυνατή μα νιώθω άρρωστη

Είμαι φυλακή στο κελί 3.

Κελί σκοτεινό με δέκα κρεβάτια

Με ανθρώπους χωρίς ζωή

Με πόνο, θλίψη, δάκρυα στα μάτια

Κελί κρύο, γέλια μουντά χωρίς χαρά.

Παραπάνω από τις μισές γυναίκες στη φυλακή έχουν παιδιά. Απ' αυτές το 1/3 περίπου ζουν ξεχωριστά από τα παιδιά τους.

Τα παιδάκια, ως 3 ετών περίπου, ζουν με τις μανάδες τους μέσα στη φυλακή. (Όσες θέλουν, γιατί κάποιες προτιμούν να μεγαλώσουν εκτός φυλακής με άλλα μέλη της οικογένειας.) Μετά τα 3 τους χρόνια τα παιδάκια πηγαίνουν ανάλογα, είτε σε άλλα μέλη της οικογένειας είτε σε ίδρυμα. Κι εδώ να τονίσουμε το πόσο σημαντική είναι η στήριξη από την οικογένεια τόσο όσο η γυναίκα είναι μέσα στη φυλακή όσο και μετά.

«Μπήκα μέσα έγκυος έξι μηνών», λέει η Σαντώ, που μεγαλώνει το παιδάκι της στη φυλακή. «Τι θα του πω όταν μεγαλώσει; Ότι τα πρώτα χρόνια της ζωής του τα πέρασε στη φυλακή. Έκανε ένα λάθος η μάνα του και το πλήρωσε κι αυτός μαζί με τη μάνα του. Αφού έχει μάθει και λέει και «κελί». Δε λέει «δωμάτιο», λέει «πάμε στο κελί».

Και η Λίζα: «Το παιδί μου συνέχεια με ρωτάει γιατί κλειδώνουν την πόρτα. Τι είναι εδώ και πότε θα πάμε σπίτι μας. Τι να του πω; Ότι είμαστε στη φυλακή;»

Και μια ακόμα ανώνυμη μαρτυρία: «Είμαι στη φυλακή επτάμισι χρόνια. Όταν φυλακίστηκα, ήμουν οκτώ μηνών έγκυος, εδώ γέννησα, εδώ μπουσούλησε το παιδί μου. Μόλις έγινε τριών ετών το πήραν σε ίδρυμα, εκεί που έχω και τα άλλα δύο, μεγαλύτερα παιδιά μου.»

Και η Χρυσούλα: «Ο αποχωρισμός με έκοψε στα δύο! ... Όταν τελειώνει το επισκεπτήριο, άκουγα τα κλάμα του από έξω, την ώρα που γύριζα πίσω στη μεγάλη φυλακή... Μέσα μου πονούσα...»

Συχνά μου τίθεται το ερώτημα αν οι γυναίκες στη φυλακή είναι δραστήριες, αν έχουν κίνητρα. Πρέπει να πω ότι στις μαρτυρίες ένιωθα συχνά ένα τέλμα, μια απόγνωση,

μια μοναχικότητα, μια παραίτηση, έναν φόβο. Οι δραστηριότητες όπου συμμετείχαν οι φυλακισμένες γυναίκες ήταν δομημένες πάντοτε από άλλους: είτε αυτό ήταν σχολείο δεύτερης ευκαιρίας, είτε εργασία (τα μεροκάματα μετρούν στη μείωση της ποινής), είτε συμμετοχή σε προγράμματα που οργάνωναν εθελοντές. Πάντα, όμως, μόνο μέσα από *-δομημένες από άλλους-* δραστηριότητες. Αυτό σε αντίθεση με τις πολιτικές κρατούμενες, όπου κυριαρχούσε το «εμείς». Εδώ, πιστεύω, στις ποινικές, ο κανόνας είναι ο ατομισμός.

Δεν είναι περίεργο λοιπόν που, παρόλο που απαγορεύεται, υπάρχουν μέσα στη φυλακή και οι «υπηρετίριες» των άλλων, των πιο εύπορων κρατουμένων: Μας λέει η Τάνια: «Στη φυλακή είναι σαν κόλαση. Πλένουν μια λεκάνη ρούχα για ένα τσιγάρο, για ένα κουτάλι καφέ. Όσες δεν έχουν λεφτά είναι υπηρετίριες σε κάποιες άλλες».

Μόνο με φωτισμένους ανθρώπους στο πλευρό τους και με την κατάλληλη υποδομή, μπορεί να σπάσει το παράδοξο, το οξύμωρο: ότι, δηλαδή, αποζητούμε την *επανάταξη* μέσα σε *συνθήκες εγκλεισμού*. Μόνο με το σωστό στήριγμα, λοιπόν, μπορούν οι γυναίκες αυτές να κάνουν ένα βήμα μπροστά. Να αντιμετωπίσουν το υπαρξιακό κενό τους. Να γίνουν υποκείμενα των επιμορφωτικών διαδικασιών, αντί αντικείμενα. Να ατενίσουν ένα Μέλλον. Και όταν αποφυλακίζονται, να νιώθουν έστω όπως νιώθει η Α.: «Εγώ», λέει, «νιώθω σαν ένα αερόστατο, που ανεβαίνει πάνω. Ανεβαίνει πάνω, αλλά υπάρχει ο κίνδυνος μια καρφίτσα να με τρυπήσει και να με ξεφουσκώσει. Ένα ωραίο, δυνατό και πολύχρωμο αερόστατο, με τους φίλους μου μαζί, αλλά πάντα με τον κίνδυνο της καρφίτσας στο μυαλό».

Και είναι στο χέρι όλων μας λοιπόν, στο χέρι της Πολιτείας, να μην υπάρξει ποτέ η καρφίτσα που θα τρυπήσει το αερόστατο.

